

Kur'ân'ın İ'câz Yönlerinden “Tenâsüb”, Risâle-i Nur Örneği

Mehmet SALMAZZEM¹

Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Öz

Kur'ân'ın lafız ve mana itibariyle benzersizliğini konu edinen i'câz, olgusal olarak nüzûl döneminde idrak edilmiş; ancak onun kuramsal ve mahiyet itibariyle sınırları, hicrî ikinci asrın sonu ya da üçüncü asrın başlarında belirlenmiştir. Öte taraftan i'câzla bağlantılı olan Kur'ân'ın ayet ve sureleri arasındaki ilişki, hicrî dördüncü asırda bir ilim olarak ortaya konulmuştur. Bu ilişki, klasik ve modern dönem İslâm âlimlerinden birçok kişi tarafından Kur'ân'ın önemli i'câz yönlerinden biri olarak görülmüştür. Bu çalışmada, modern dönem İslam âlimlerinden biri olan ve eserlerinde i'câz meselesine sıkça vurgu yapan Said Nursî'nin, Kur'ân'ın ayet ve sureleri arasındaki ilişkiyi hangi bağlamda ve nasıl bir perspektifle ortaya koyduğunun tespit edilmesi hedeflenmektedir. Mevzu bahis meseleyi Risale-i Nur örneğinde ele alan bu makalede, konuyla ilgili farklı yaklaşımlara da yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tenâsüb, İ'câz, Risale-Nur, Kur'ân, Sure, Ayet.

The “Relation” which a Face of Miracle in the Qur'an, the Case of Risale-i Nur

Abstract

Miracle, which subjects Qur'an's uniqueness in respect of its utterance and meaning is factually been recognized in the time of revelation; but its theoretical and contextual boundaries is been determined in the end of second or in the beginning of third century of the hegira calendar. On the other hand, the relation between the surah and the verses of the Qur'an which are related to miracles was founded as a discipline in the fourth century of hegira calendar. This relation is seen as important angle of miracle by many classic and modern Muslim scholars. In this study, the relation between surah and the verses of the Qur'an which are related to miracles is aimed to be founded in accordance with Said Nursi who is a modern Muslim scholar and emphasizes miracles in his works. This article, which covers this subject in the case of Risale-i Nur, also allows for different perspectives in this regard.

Key Words: Relation, I'jaz, Risale-i Nur, Qur'an, Surah, Verse.

GİRİŞ

Said Nursî, gençlik yıllarında gördüğü bir rüya üzerine Kur'ân'ın i'câz özelliğini beyan etmek ile kendisini yükümlü görmüş²; daha sonra Van'da Tahir Paşa konağında iken okuduğu bir gazetede, İngiliz sömürge bakanının Kur'ân'ı işaret ederek kendi meclislerinde “Bu Kur'ân, Müslümanların elinde kaldıkça biz onlara hakiki hakim olamayız; ya Kur'ân'ı ortadan kaldırmalıyız veya onları Kur'ân'dan

soğutmalıyız” sözü üzerine onun Kur'ân'ın i'câz yönünü ortaya koyma ve bunu her tarafa yayma kararı perçinlenmiş.³ Nursî'nin bu kararı ve daha sonra birçok risalesinde bu konuya değinmesi, hatta 100 sayfa civarında *Mu'cizât-ı Kur'âniye* adındaki risalesinde bu mevzuyu oldukça etraflı ve derinlemesine ele alması, Kur'ân'ın i'câzı meselesini kendi düşünce dünyasının esası olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

Terimsel olarak bir mananın en beliğ yol ile ifade edilmesi olarak tarif edilen⁴ i'câz, Nursî tarafından Kur'ân'ın ilahi kaynağının en büyük delili olarak görülmektedir.⁵ Ayrıca Nursî, i'câz olgusunu Kur'ân'ın tahrif ve taklit edilmesine engel olan en güçlü faktör olarak değerlendirmektedir.⁶ Kur'ân'ın lafız ve manalarıyla sayısız i'câz özelliklerine sahip olduğunu⁷ belirtmekle beraber Nursî'nin –yaklaşık- 40 i'câz vechini ancak etraflıca ele aldığı görülmektedir. Onun eserlerinde değindiği bütün i'câz yönlerini bu makalemizde ele almamız mümkün olmadığından çalışmamızı, Kur'ân'ın i'câz yönlerinden olan ve Risale-i Nur'da sıkça üzerinde durulan “tenâsübü'l-Kur'ân” meselesiyle sınırlandırmayı hedefledik.

I. Tenâsüb Kavramı

N-s-b/ن-س-ب harflerinden türetilen ve sözlükte yakınlık, benzerlik gibi anlamlara gelen “tenâsüb”, tefâul babından bir mastardır. Tenâsüb ile aynı kök harflerinden türetilen ve yakın anlamları taşıyan “münâsebet” ise mufâale babından bir mastardır. Söz konusu iki mastar ile aynı kök harflerinden türetilen “neseb”, sözlükte; soy, akrabalık, yakınlık gibi anlamlara gelir. Örneğin; Arapçada “fulânun nesebî” denildiğinde “falan kişi benim akrabamdır” anlamı kastedilir. N-s-b harflerinden türetilen kelimelerin çoğunda yakınlık, bağlantı, ilişki gibi benzer anlamların olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim akrabalar arasında soy ilişkisi olduğu için akrabalığı ifade üzere neseb kelimesi kullanılmaktadır.⁸

Terim olarak ise tenâsüb/münasebet, ayetlerle ilgili olsun ya da olmasın herhangi bir mevzudaki; genel, özel, aklî, hissî ya da hayalî gibi ilişki türlerini ya da sebep-müsebbeb, illet-malul, benzerlikler ya da zıtlıklar gibi zihinsel gereklilikleri ifade eder.⁹ “Tenâsüb” ilminin “Münâsebâtü'l-Kur'ân” ilminden daha kapsayıcı olduğunu ifade eden el-Bika'î (ö. 885/1480) ise “tenâsüb” kavramını kısaca herhangi bir hususun sıralanışındaki hikmeti ortaya koyan ilim olarak tanımlarken Münâsebetü'l-Kur'ân'ı ise surelerinden harflerine kadar Kur'ân'ın bütün öğelerindeki tertibin hikmetini ortaya koyan ilim olarak tarif etmektedir.¹⁰ Modern dönem Kur'ân ilimleri araştırmacılarından Mustafa Müslim'e göre ise “tenâsüb” kısaca herhangi bir boyutta iki şey arasındaki bağlantıya denir.¹¹

“Münâsebetü'l-Kur'ân” ilmi, müstakil bir disiplin olarak ve “el-münâsebe beyne'l-âyât, tenâsübü'l-ây ve's-süver, et-tenâsüb beyne'l-âyât ve's-süver” gibi isimlerle tefsir literatüründe yer almaktadır.

Kur'ân'ın ayet ve sureleri arasındaki tenasübü, bir ilim olarak ortaya koyan

ve bu ilme dönük âlimleri teşvik eden ilk isim olarak Ebû Bekr en-Nisâbü'rî'nin (ö.318/931) ismi zikredilmektedir. Diğer taraftan bu konuya özgü tasnifte bulunan ya da bu mevzuyu eserlerinde sıkça ele alan klasik dönemdeki isimlerin başında Fahreddîn er-Râzî (ö.606/1210), Ebû Ca'fer b. Zübeyr (ö.708/1308), ve Ebû Hayyan'ın (ö.745/1344) isimleri gelmektedir.¹² Söz konusu bu isimlerden sonra hicrî IX. yüzyılda yaşamış ve bu mevzuyu *Nazmu'd-Durer fî Tenâsubi'l-Âyâtî ve's-Su-ver* adlı tefsirinde yoğun bir şekilde ele alan klasik dönem müfessirlerinden el-Bika'î'nin (ö.885/1480) isminin de burada zikredilmesinde yarar vardır. Ayrıca modern dönem müfessirlerinden Abduh (ö.1322/1905), Reşid Rıza (ö.1353/1935), Seyyid Kutub (ö.1385/1966), Derveze (ö.1404/1984), Said Havva (ö.1409/1989), ve Sabunî'nin (ö.1436/2015) eserlerinde önemli ölçüde bu konuya ilişkin örnekleri bulmak mümkündür. Ne var ki dikkatli bir gözlem ve özverili bir çabayı gerektirdiğinden müfessirlerin çoğunun bu meseleyi gereğince ele almadıkları ileri sürülmektedir.¹³ Nursî de Kur'ân'ın tamamında tenasübün varlığından bahsetmekle birlikte bunların yüzeysel bakış açılarıyla idrak edilmesinin olanaksız olduğunu belirtmektedir.¹⁴ Bu ifadeler, aslında Kur'ân'daki tenasübün fark edilmesinin ciddi bir gayret gerektirdiğini gösterir. Nitekim Bikâ'î gibi bu konuya ilgi duyan birinin, Kur'ân'daki bazı ayetlerdeki münasebeti anlamak için aylarca düşündüğünü ifade etmesi¹⁵ bu yargıyı doğrulamaktadır. Fakat her ne kadar sureler ya da ayetler arasındaki tenasübün tespit edilmesi, belli düzeyde zihinsel eksersiz yapmayı ve mesai harcamayı gerektirdiği inkâr edilemese de zorlama bazı yollarla bütün sure ya da ayetler arasında çeşitli irtibat türlerinin oluşturulmaya çalışılması, mantıklı olmadığı gibi yanlış sonuçlara da kapı aralayabilir. Zira ayet ya da surelere ilişkin nüzûl sebebi, fasılalar gibi unsurlar göz ardı edilerek, bütün sure ya da ayetler arasında irtibat kanallarını inşa etmek, ilgili sure ya da ayetlerde hedeflenen hükümün ya da mesajın asıl mecrasından sapmasına yol açacağı unutulmamalıdır. Bu konuyla alakalı önemli tespitlerde bulunan ve Kur'ân ilimleri araştırmacılarından biri olan Subhî Salih'in ifade ettiklerinin hatırlanmasında yarar vardır. Ona göre gerek sure gerekse ayetlerdeki tenasüb meselesi, ilgili sure ya da ayetin içerdiği konuların benzerlik oranıyla alakalıdır. Ayet ya da surelerin baş tarafı ile son kısımları, aynı mevzuyu paylaşmaları durumunda söz konusu unsurlar arasında güçlü bir münasebetin olduğu inkâr edilemez. Fakat çelişkili önermeler ve değişik sebeplerle ayet ya da sureler arasında kurulmak istenen örüntülerin makul ve geçerli kabul edilmesi güçtür.¹⁶

Mahiyet açısından “tenasüb” mevzusuna dönersek; yukarıda genel olarak tenasüb kavramının terimsel anlamında belirtilen niteliklerin, Kur'ân'ın ayet ve sureleri arasındaki münasebet mevzusunda da dikkat çekilen hususlar olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle ayet ve surelerdeki mana ile ilgili genel, özel aklî, hissî ya da hayalî irtibatların yanında sebep-müsebbep, illet-malul gibi zihinsel ilişkiler, Münâsebetü'l-Kur'ân ilminin konusunu belirler.¹⁷

Kur'ân ilimleri içerisinde müstakil bir disiplin olmakla birlikte ayet ve sureler arasındaki ilişki; bazı müfessir,¹⁸ i'câz araştırmacısı,¹⁹ Münasebetü'l-Kur'ân meselesine ilişkin eser yazan müellifler²⁰ tarafından Kur'ân'ın i'câz vecihlerinden biri olarak da ele alınmaktadır.

Tenasüb ile ilgili görüşlerini ortaya koymaya çalıştığımız Nursî ise ileride değinileceği üzere tenasüb olgusunu Kur'ân'ın i'câz yönlerinden biri olarak görmekte beraber genel bir ilke olarak onu, tesânüdün başka bir ifadeyle dayanışmanın esası olarak görmektedir.²¹ Gerçekten de aile hayatından iş hayatına kadar hemen hemen her alanda dayanışmanın birincil şartının "uyum" olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira uyumun olmadığı bir zeminde dayanışmanın ve dayanışmanın olmadığı bir alanda ise sürdürülebilir etkili ve verimli bir sonucun elde edilmesi güçtür. Kısacası, kaliteli ve düzgün bir ürünün elde edilmesinde fabrikadaki çarkların uyum içinde çalışması kadar; etkili ve verimli bir sözün teşekkülünde de sözcüklerin hatta harflerin de uyumlu olması önemlidir.

Kur'ân'daki tenasübün i'câz niteliğini haiz olmasıyla ilgili dikkat çekici önemli hususlardan biri ise Kur'ân'ın telif şekli ile alakalıdır. Zira 20 küsur yılda, farklı nüzûl sebeplerine binaen ve parça parça olarak nazil olan Kur'ân, eşsiz tenasüb örneklerini içermektedir. Bu çerçevede *Menâr Tefsir*'i müelliflerinden Reşîd Rızâ'nın ifade ettikleri dikkate değerdir. Ona göre farklı olaylar ekseninde ve aralıklarla nazil olmasına rağmen Kur'ân ayetleri, aynı gerdanlığa takılı inci taneleri gibi birbirleriyle uyumludur.²² Fakat insanların ortaya koydukları eserler için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Örneğin; belli bir alanda uzmanlaşmış birinin hedefi ve gayesi bilinen bir mevzuda hazırladığı bir konuşma metninde lafız ve mana açısından ister istemez birbiriyle uyumlu olmayan sözcükler yer alabilir. Uzun bir süreçte, farklı münasebetlerle ve değişik olaylar nedeniyle birçok meselede söz söyleyen birinin bütün söylemlerinin birbiriyle uyumlu olması ve daha önceki zaman dilimlerinde söylediklerini hatırlayarak bunları en son söylediğiyle ilişkilendirmesi güçtür.²³ Kısacası Kur'ân'ın teşekkül ettiği şartlar göz önünde bulundurulduğunda edebî olsun ya da olmasın, hiçbir metnin Kur'an'a benzer bir yapıya kavuşması mümkün görülmemektedir.²⁴ Esasen Kur'ân'ın telif şekline bakılmaksızın da ayet ve surelerin benzersiz bir tenasübe sahip oldukları inkâr edilemez. Ne var ki nüzûl süreci ve şekli Kur'ân'ın tenâsübündeki i'câz niteliğine önemli ölçüde katkı sağladığı yadsınamaz. Nursî, Kur'ân'ın telif şekline dikkatleri çekerek onun benzersiz bir tenasübe sahip olduğunu belirtmekte ve bu hususta şu ifadelerle yer vermektedir:

Hem o Kur'ân, yirmi senede, birbirinden farklı nüzûl sebeplerine göre geldiği halde, tesânüdün mükemmel düzeyini öyle gösteriyor; güya tek bir sebeple nazil etmiştir. Hem o Kur'ân, birbirinden farklı ve tekrarlanan suallerin cevabı olarak geldiği halde, nihayet imtizac ve ittihadı gösteriyor. Güya tek bir sorunun cevabıdır. Hem Kur'ân, bir birine zıt, birçok hâdisâtın ahkâmını beyan için geldiği halde,

öylesine mükemmel bir intizamı gösteriyor ki, güya tek bir hadisenin beyanıdır.²⁵

Nursî, Kur'an'ın beyanındaki i'câzın idrak edilmesinde tarafsız olmanın önemine vurgu yapmaktadır. O, “Evet, kalbi sakamsız, aklı müstakim, vicdanı marazsız, zevki selim her adam Kur'an'ın beyanında güzel bir selâset, rânâ bir tenâsüp, hoş bir âhenk, yektâ bir fesahat görür” sözleriyle Kur'an'ın beyanındaki i'câzın fark edilmesinde önyargıdan uzak ve bilişsel yeterliliğe sahip olmanın gerekliliğine işaret etmektedir.

Özetle Kur'an'ın diğer i'câz vecihleri gibi lafız ve manasında yer alan tenasübündeki i'câz yönünün de onun ilahi kaynaklı olduğunu göstermektedir. Nursî'nin insandan nebatata kadar evrende yer alan bütün unsurlardaki tenasübün ancak ilahî kaynaklı olabileceğini²⁶ ortaya koyduğu üzere Kur'an'ın lafız ve mana açısından bütün öğeleri arasında bulunan eşsiz uyum da beşer üstü ilahî bir ilmin varlığıyla ancak mümkün olabilir.

II. Surelerdeki Tenasüb

Surelerdeki münasebetin çeşitli şekilleri bulunur; aynı surenin baş tarafı ile son kısmı arasında münasebet olabileceği gibi peşi sıra gelen sureler arasında da münasebet türleri görülebilir.

Surelerdeki “tenasüb” örneklerinden biri, aynı surenin baş tarafı ile sonu arasındaki münasebet şekliyle alakalıdır. Kur'an'ın bütünlüğünün ispatı açısından önemli bir delil olarak sunulan²⁷ bu hususa Müminûn Suresinin baş tarafı ile sonu arasındaki insicamı örnek vermek mümkündür. “*Müminler kesinlikle kurtuluşa ermişlerdir*” ifadesiyle başlayan Müminûn Suresinin son kısmında “*Kâfirler asla iflah olmayacaklardır...*” ifadesi yer almaktadır. Birçok müfessir, bu ifadelerle dikkat çekerek surenin bütünlüğüne işaret etmiştir.²⁸

Diğer taraftan surelerdeki münasebet türlerinden biri de yukarıda bahsedildiği üzere ardışık sureler arasında kurulmaktadır. Surelerin tertibinin tevkifî olduğunu ileri sürenler, ardışık sureler arasında çeşitli münasebet türlerini gündeme getirmektedirler. Bu bağlamda görüş beyan edenlerden biri olan Zerkeşî'ye göre peşi sıra gelen sureler arasında; sonraki surenin başı ile bir önceki surenin sonu arasında bazen açık bazen de gizli şekilde önemli münasebetler bulunmaktadır. Örneğin; Allah'ın isminin tesbih edilmesi emrini içeren ayetle son bulan Vakı'a Suresinden hemen sonra gelen Hadîd Suresinin ilk ayeti “göklerde ve yerde bulunan her şeyin Allah'ı tesbih ettiği” yönündeki beyan ile başlamaktadır. Bir başka örnek ise Bakara Suresinin ilk ayetleriyle Fatiha Suresinin son ayetleri arasındaki ilişki hakkındadır. Surelerin münasebeti ile ilgili görüş beyan eden bazı alimlere göre Fatiha Suresinin son ayetlerinde bahsedilen “hidayet”in cevabı Bakara Suresinin başında işaret edilen “el-Kitab”ta yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle Fâtiha Suresinin sonlarında bahsedilen “hidayet”, Bakara Suresinin başlarında işaret edilen Allah'ın kitabıdır.²⁹ Bu hususta çarpıcı diğer bir örnek ise Kevser Suresi

ile Mâ'ûn Suresi arasındaki tenasüb hakkındadır. Mushaf'taki sıralamada ardışık olan bu iki sure arasında başlangıç ya da son ayetleri arasında dolaylı bir münasebetten öte neredeyse Kevser Suresinde yer alan ayetlerin doğrudan Mâ'ûn Suresindeki ayetleri karşıladığı ileri sürülmektedir. Mâ'ûn Suresinde bahsedilen münafıkların özelliklerinden olan cimrilik, namazı terk etme, namazda riya gösterme ve sadaka vermeye mani olma gibi hususlar, bir sonraki sure olan Kevser Suresinde şu şekilde karşılık bulduğu iddia edilmektedir: Cimriliğin karşılığında "Kevser", namazın terki karşısında "namaz kıl" emri, gösterişe karşı samimiyet, "sadakanın engellenmesine" karşı "Kurban kes" diyerek tasaddukta bulunma emredilmek suretiyle Mâ'ûn Suresinde belirtilen hususlar karşılık bulmuştur.³⁰

Ardışık surelerde anlamsal çerçeve üzerinden kurulmak istenen bağlantı, öncelikle surelerin Mushaf'taki sıralanışının tevkifi olduğunu gerektirir. Ne var ki İslam âlimleri, bu hususta müttefik değillerdir. Bazı âlimler, Kur'ân'daki bütün surelerin tertibinin icthadî, bazıları da tam aksi bir görüşle bütün surelerin tertibinin tevkifi olduğunu ileri sürmektedir. Bu iki zıt görüşün ortasında yer alan diğer bir grubun görüşüne göre ise bazı surelerin tertibi tevkifi, bazılarının ise içtihadîdir. Kur'ân'daki sure tertibinin icthadî olduğunu belirtenler, özellikle bu görüşlerine dayanak olarak sahabeden bazı isimlerin sahip oldukları kişisel Mushaflardaki farklı sure tertibini göstermektedirler.³¹ Örneğin; Hz. Osman'ın Mushaf'ındaki surelerin sıralanışında "Kevser" Suresi "Mâûn" Suresinden sonra gelirken, Ubey b. Ka'b'ın Mushaf'ında "Tîn", İbn Mes'ud'un Mushaf'ında ise "Nasr" Suresinden sonra gelmektedir.³² Dolayısıyla Kevser Suresi ile Mâûn Suresi arasında yukarıda görüldüğü üzere kurulmaya çalışılan münasebet, ancak bu iki surenin ardışık gelmeleriyle anlam kazanır. Fakat az önce de belirtildiği üzere Hz. Osman dışındaki Mushaflarda söz konusu bu iki sure peşi sıra gelmediğinden bunların arasında kurulmaya çalışılan anlamsal irtibatın geçerliliği tartışma konusu olur. Kanaatimizce mevcut Mushaf'taki sure tertibinin icthadî olduğunu ileri süren birisinin peşi sıra gelen sureler arasında; önce gelen surenin sonu ile sonra gelen surenin başı arasında ilişki kurmaya çalışması isabetli olmaz. Bunun ötesinde surelerin tertibinin icthadî olduğunu belirtmekle birlikte ardışık sureler arasında çeşitli irtibat türlerini kurmaya çalışanların³³ kendi görüşleriyle çeliştiklerini belirtmede yarar vardır.

Muhtemelen böyle bir endişeden; yani Kur'ân'daki sure tertibinin tevkifli tartışmalı olduğundan, Risâle-i Nûr'da sureler arasındaki münasebet mevzusunda, Tenâsübü'l-Kur'ân ile ilgili çalışmaların çoğunda yer aldığı şekliyle; diğer bir ifadeyle anlamsal ilişki üzerinden değil, daha çok sayısal bir irtibat üzerinde durulmaktadır. Sureler arasında sayısal ilişkinin kurulmaya çalışılmasının bazı subjektif yorumların yapılmasını kaçınılmaz kıldığını belirtmede yarar vardır.

III. Ayetler Arasındaki Münasebet

Ayet ve sureler arasındaki anlam ve yapısal intizamdaki tenasüb, Kur'ân'ın i'câz vecihlerinden biri olarak kabul edilmekte³⁴ hatta modern dönem tefsirle-

rinden biri olan *Menâr Tefsir*'inde i'câz vecihleri içerisinde özel bir çeşit olarak sunulmaktadır.³⁵

Ayetler arasındaki münasebet, anlam cihetiyle birbirini tamamlama, atıf harfleriyle birbiriyle irtibatlı olma ya da rahmet-azab, korku-ümit gibi anlamca birbiriyle zıt olan hususların bir arada zikredilmesi şeklinde olabilmektedir.³⁶ Ayetlerdeki tenasüb, aynı ayetin lafızları hatta harfleri arasında olacağı gibi farklı ayetler arasında da olabilir. Risale-i Nur'da farklı bağlamlarda buna ilişkin örnekleri bulmak mümkündür. Örneğin; Nursî, lafız, anlam ve maksat bakımından aynı cümlenin bütün öğeleri arasında mükemmel uyumun olduğunu ortaya koymak için Enbiya Suresi 46. ayetinin “ *وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ* / *Andolsun, onlara Rabbinin azabından ufak bir esinti dokunsa, hiç şüphesiz, 'Vah bize! Hakikaten biz zalim kimselermişiz!' derler.* ” bir kısmını misal vermekte ve bu hususta ana hatlarıyla şunları ifade etmektedir:

Ayetin bu kısmı (“ *وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ* / *Andolsun, onlara Rabbinin azabından ufak bir esinti dokunsa...* ”) ile azabın dehşetini gözler önüne sermek için azabın en azını yani bir esintisinin dahi ne derecede şiddetli olduğu gösterilmektedir. Nitekim killeti (azlık) ifade edecek olan bu cümle; bütün kelime, hatta harfleriyle azlığı ifade etmektedir. ‘Le-in’ lafzı ise şek ve şüpheyi ifade etmesinden dolayı gerçekleşme durumu açısından killet anlamını taşımaktadır. ‘Mes-se’ lâfzı, ‘azıcık dokunmak’ demektir. Bu da killeti ifade eder. ‘Nef-ha-tun’ lâfzı, az bir koku anlamında olan killet anlamına gelir. Aynı şekilde bu sığa Arap dili gramerine göre taklil ifade eder. Hatta bu lafızdaki tenvin, nekra (belirtisiz) anlamında olup taklil özelliği içindir. Bu durumda anlam şöyle olur: ‘O kadar küçük ki, bilinmiyor’. ‘Min’ harfi teb’iz içindir, ‘bir parça’ demektir. Yani killeti ifade eder. ‘A‘zabin’ ne-kâl vezninde olan bir lâfızdır ki bu da ikâba nispeten cezanın hafif bir çeşididir. Dolayısıyla bu da kilette işaret eder. ‘Rab-bi-ke’ lâfzı, Kahr, Cebbâr, Müntekım’e bedel, yine de şefkati ihsas etmekle, killeti işaret etmektedir. Dolayısıyla bütün bunlardan sonra şunu söyleyebiliriz ki bu kadarlık bir parça azap böylesine tesirli ise, ikâb-ı ilâhî ne kadar dehşetli olur. Mukayese etme durumundaysanız buyurun kıyas edin diye ifade buyrulmaktadır. Binaenaleyh şu cümlede küçük hey’etlerin her birisi asıl verilmek istenen mesajı göstermek için bir birini adeta takviye etmektedir.³⁷

Yukarıdaki örnekte görüleceği üzere, Nursî ayetteki her öğenin aynı maksadı ortaya koymak için mükemmel bir tesânüt içinde olduğunu ileri sürer. Esasen anlamlı ve etkili bir sözün varlığı, aynı hedefi gösteren sözcüklerin uyumuyla mümkün olabilir. Nitekim Nursî, herhangi bir söz grubunda yer alan ve aynı hedefi işaret eden kelimeleri, hatta harfleri derelere; asıl maksadı ise derelerin arasında yer alan ve onları besleyen havuza benzetmektedir.³⁸ Başka bir yerde ise Nursî, belîğ bir kelamı oluşturan bütün öğelerin asıl maksada dönük olmasını belagat açısından elzem görmektedir.³⁹

Aynı hedefi göstermesi bakımından ayetteki bütün öğelerin uyum içinde olduğunu ortaya koymak için Nursî'nin verdiği yukarıdaki misal, dakik bir bakışın yanında önemli ölçüde dil uzmanlığını da gerektiren bir analizin sonucu olduğu söylenebilir. Ayrıca bu tür örneklerden anlaşılacağı üzere Nursî, Kur'an'ın tenasübündeki i'câzı harflerinin dizilişine ve onların manayla irtibatlarına kadar derinlikli bir boyuta taşımaktadır. Bu mevzuların kahir ekseriyetinin Kur'an'ın nazmıyla da alakalı olduğunu belirtmekte yarar vardır. Tam da bu noktada Kur'an nazımının bilinmesi, mevzu bahis meselelerin idrak edilmesine katkı sunacağı kanaatindeyiz. Nitekim Kur'an'ın i'câzı çerçevesinde Tenâsübü'l-Kur'an konusundaki görüşlerini tespit etmeye çalıştığımız Nursî'nin de "İşarâtü'l-i'câz" adlı eserinin Kur'an'ın nazmındaki cezâleti göstermeye kâfi gelmediğini belirtmesi⁴⁰ onun bu meseleye verdiği önemi gösterir. Bu durumda nazım hakkında bazı malumatın verilmesi yerinde olacaktır. Sözlükte toplama, düzenleme ve herhangi bir şeyin başka bir şeyle yakınlştırılması ya da bazı parçalarının birbirine eklenmesi anlamına gelen⁴¹ "nazım", terim olarak aklın gerektirdiği şekilde, delâletlerine uygun olarak ve manalarına göre kelime ve cümlelerin düzenlenmesi ve kısaca manalara göre kelime ve cümlelerin; kuralların gereklerine uyarak, düzenlenmesi şeklinde tarif edilmektedir.⁴²

Nazım ekseninde Kur'an'ın i'câzını temellendiren ilk isimler Câhız ve Kâdî Abdülcebâr gibi mutezile alimleri olsa da⁴³ sonraki süreçte Bâkılânî ve Abdülkâhir el-Cürçânî gibi Sünnî-Eş'ârî çevrenin geliştirdiği bir terim haline evrilmiştir.⁴⁴ Nitekim Cürçânî, mana için en uygun biçimin seçilmesi olarak değerlendirdiği "nazım" kısaca harflerin gelişigüzel peşi sıra gelmesinde değil, aklın gerektirdiği şekilde, manaların izinin sürülmesi olarak görmekte ve zihindeki manaların tertibine göre düzenlenmesi şeklinde tanımlamaktadır.⁴⁵

Yeniden tenasüb konusuna dönersek; Tenâsübü'l-Kur'an ile ilgili yazılan eserlerin çoğunda gramer tahlillerine ve yakın kelimeler arasındaki uyuma çok fazla yer verilmeden, daha çok anlam cihetiyle ayetler ya da sureler arasında bir ilişki kurulmaya çalışılmaktadır. Örneğin; Tenâsübü'l-Kur'an alanında yazılmış klasik dönem eserlerinden Ebû Cafer b. Zübeyr'e ait *el-Burhan fi Tertibi Suveri'l-Kur'an* ve İmam Suyûtî'nin yazdığı *Tenâsüku'd-Durer fi Tenâsübü's-Suver* adlı eserlerde yakın kelimeler arasındaki bağlantıya çok fazla yer verilmeden ayetlerin birbirilerini açıklamaları gibi daha çok anlamsal bir ilişki üzerinde durulmaktadır. Mesela Fatiha Suresinde yer alan "el-Hamdulillah" ifadesinin tafsilatlı karşılığının Bakara Suresinin 152, 186 ve 286. ayetlerinde⁴⁶ bulunduğu belirtilerek ilgili ayetler arasında irtibat kurulmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde modern dönem müfessirlerinden Seyyid Kutub da *et-Tasvîru'l-Fennî* adlı eserinde, Kur'anî betimlemenin i'câz değerini, Kur'an'daki tenasüb açısından da ele aldığı görülmektedir.⁴⁷ Nursî ise bu meselede daha çok mikro düzeyde bir analiz yapmakta ve cümleler, kelimeler hatta harfler arasındaki ilişki ağı üzerinde durmaktadır. Mesela bahsi geçen

ayette yer alan “el-Hamdulillah” kelimesiyle besmelenin sonunda yer alan “Rahman” ve “Rahim” kelimeleri arasında bağlantı kurmaya çalışmaktadır. Ona göre Rahman ve Rahim’in delâlet ettikleri nimetlerin hamd ve şükür ile karşılanması gereğinden dolayı bu iki kelimenin hemen ardından “hamd” ifadesinin gelmiş olması münasip olmuştur.⁴⁸

Kur’ân’daki ayetlerin birbirinden bağımsız olmadıklarını ifade eden Nursî, ayetlerin çeşitli boyutlarda birbirilerini izah ettiklerini belirtmektedir.⁴⁹ Kur’ân’daki ayetler arasında yer alan münasebetin tek boyutlu ve sınırlı olmadığını belirten Nursî, inciye benzettiği Kur’ân lafızlarının uzak-yakın, görünen ve görünmeyen pek çok açıdan birbirleri ile irtibatlı olduğunu ifade etmektedir. O, bu hususta Fatiha Suresinde yer alan “...صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ...”⁵⁰ örneği üzerinden izahatta bulunarak şunları söylemektedir:

Evet صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ile mâkablindeki herbir kelime arasında bir münâsebet vardır. Meselâ: الْحَمْدُ لِلَّهِ ile münâsebeti vardır. Çünkü nimet, hamde delil ve karinedir. رَبِّ الْعَالَمِينَ ile münâsebetdardır. Çünkü terbiyenin kemali, nimetlerin devamlı ve peşi sıra gelmesiyle ile olur. الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ile alâkadardır. Çünkü الَّذِينَ den irade edilen “enbiya, şüheda, suleha, ülema” rahmettirler. يَوْمَ مَالِكٍ ile alâkası vardır. Çünkü nimet-i kâmile, ancak dindir. نَعْبُدُ ile alâkası var. Çünkü ibadette imamlar, bunlardır. نَسْتَعِينُ ile var. Çünkü tevfiğe ve ianeğe mazhar bunlardır. اِهْدِنَا ile var. Çünkü hidayette mukteda-bih onlardır. صِرَاطَ الْمُسْتَقِيمِ ile vardır. Çünkü doğru yol, ancak onların mesleğidir.⁵¹

Bakara Suresinin ikinci ayetinde; namazın zikrinden hemen sonra infakta bulunmaktan bahseden ifadenin yer alması bu minvalde verilebilecek önemli misallerden biridir. Nursî الصَّلَاةَ يُتِمُّونَ الصَّلَاةَ / ...namazı kılarlar; kendilerine verdiklerimizden harcarlar... ifadesinde yer alan iki cümle arasında anlamsal irtibat kurduktan sonra وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ olan ikinci cümlenin öğelerini kendi içerisinde ilişkilendirerek bütün öğelerin aynı hedefi gösterdiğini ifade etmektedir. Ona göre “dinin direği” olarak kabul edilen namazın ikamesinden hemen sonra toplumsal alanda köprü vazifesini icra eden, başka bir ifadeyle toplumsal düzenin inşasını sağlayan zekâtın zikredilmiş olması iki cümle arasında hem mana hem de nazım açısından önemli bir münasebet oluşturmuştur. Bahsi geçen ikinci cümlenin bütün öğeleri, zekât ya da sadakada olması gereken nitelik ve nicelikleri belirlemektedir. Söz konusu unsurları Nursî, altı maddede zikrettikten sonra bahsi geçen cümlenin her bir öğesinin bu hususları karşıladığını şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

Zekat ve sadakanın lâyük oldukları mevkilerini bulmak için birkaç şart vardır:

1- Sadakayı vermekte israf olmaması. 2- Başkasından alıp başkasına vermek suretiyle halkın malından olmayıp kendi malından olması. 3- Minnetle yapılan iyiliğin bozulmaması. 4- Fakir olmak korkusuyla sadakanın terk edilmemesi. 5- Sadakanın yalnız mala ve paraya münhasır olmadığı bilinmesiyle ilim, fikir, kuvvet, amel gibi şeylerde de muhtaç olanlara sadakanın verilmesi. 6- Sadakayı alan

adam, o sadakayı sefahette değil, zarurî ihtiyaçlarında sarf etmesi lâzımdır.

Kur'ân-ı Kerim bu şartları, bu nükteleri insanlara sadaka olarak ihsan ve ihsan etmek için *يُزَكُّونَ* veya *يَتَصَدَّقُونَ* veyahut *الرَّكُوعَ* gibi îcâzlı bir ifadeyi terkedip, *وَ رَزَقْنَاهُمْ يَنْفِقُونَ* gibi uzun bir cümleyi tercih etmiştir. 1- Teb'izi (bir kısmını) ifade eden *مِنْ* israfın reddine. 2- *مِمَّا* nın takdimi, sadakanın kendi malından olduğuna. 3- *رَزَقْنَا* minnetin olmamasına. Çünkü veren Allah'tır, kul ise bir vasıta. 4- Rızıkın *نَا* ya olan isnadı, fakirlikten korkulmamasına. 5-Rızıkın genel ve mutlak olarak zikredilmesi, sadakanın ilim ve fikir gibi şeylere de şamil olmasına. 6- Nafaka maddesi; alanın, sefahete değil, zarurî ihtiyaçlarına sarf etmesine yönelik işaretlerdir.⁵²

Bu misallerden de anlaşılacağı üzere Nursî, Tenâsübü'l-Kur'ân ile ilgili eserlerin birçoğunda ortaya konulmaya çalışıldığı gibi; ayetler ya da ayetlerdeki cümleler arası anlamsal ilişki ile beraber cümledeki öğeler arasında da derinlikli bir münasebet olduğunu ileri sürmektedir.

IV. Kur'ân'da Tenasübün Olmadığının Zannedilmesi

Kur'ân, eşsiz insicam örneklerini haiz olduğu halde; onun ilahî kaynağı hakkında şüphe duyanlar ya da bu hususta iyi niyet taşımayanların iddialarını bir kenara koysak da İslâm âlimlerinden bazı isimlerin Kur'ân'ın ayet ve sureleri arasında münasebet kurulmasına sıcak bakmadıkları anlaşılmaktadır. Örneğin; söz konusu alimlerin önemli isimlerinden biri olan Şevkânî (ö.1250/1834), Kur'ân'ın tertip ve nüzûl sürecine dikkat çekerek ve onun Arapçanın üslup özelliklerini taşımasına rağmen Arapların daha önce "tenasüb" ilmi hakkında malumatlarının olmamasına işaret ederek "tenâsübü'l-Kur'ân" ilmine karşı çıkmaktadır. Şevkânî, Mushaf tertibinin sahabe tarafından yapılmasını, ayet ya da surelerinin farklı nüzûl sebeplerine binaen nazil olmasını gerekçe göstererek Kur'ân'daki ayet veya sureler arasında münasebet türlerinin kurulmasını zorlama olarak değerlendirmektedir. Ontolojik açıdan "tenâsübü'l-Kur'ân" ilmini faydasız gören Şevkânî, bu minvalden yapılan yorumların herhangi bir bağlayıcılığının olmadığını ileri sürmektedir.⁵³ Ne var ki Şevkânî'nin bu görüşlerinin bazı açılardan tartışmaya açık olduğu söylenebilir. Birincisi; Kur'ân tertibinin sahabe döneminde yapılması söz konusu tertibin keyfî yapıldığını göstermez. Kaldı ki ayet tertibinin tevkifi olduğu hususunda ittifak vardır.⁵⁴ İkincisi; Kur'ân'ın ilahî kaynaklı olduğu göz ardı edilerek, nüzûl sebeplerinin farklı olması, onun ayet ya da sureleri arasında herhangi bir münasebetin olmadığına kanıt gösterilemez. Esasen yukarıda zikredildiği üzere Nursî ile beraber birçok âlim, nüzûl sebeplerinin farklılığına rağmen Kur'ân'ın eşsiz insicam örneklerini taşımasını i'câz özelliğine yormaktadırlar. Ayrıca Arapların daha önce "tenasüb" ilmi hakkında bilgi sahibi olmamaları, Kur'ân'da tenasübün olmamasını gerektirmez. Kur'ân'ın ayet ve sureleri arasındaki irtibat hususunda yapılan tüm açıklamaları, mutlak olarak sahih kabul etmek doğru olmadığı gibi, zorlama olarak değerlendirmek de isabetli değildir. Burada dikkat edilmesi

gereken husus, ilgili değerlendirmelerin bireysel arzu, eğilimlerden öte sağlam ilmî temellere dayanmasıdır. Ayrıca tenasüb ilmi ve bu ilmin taraftarlarına yönelik yukarıda değinilen eleştirileri yapan Şevkânî'nin, bizzat kendi eserinde; ayetler arasında bazı irtibat yollarını kurmaya çalışması⁵⁵ onun bu husustaki çelişkinin göstermektedir.⁵⁶

Diğer taraftan bu ilme dönük olumsuz görüşe sahip olmayanlar da Kur'ân'ın bazı ayetleri arasında uyumsuzluk olduğunu ilk bakışta zannedebilir. Böyle bir zannın oluşmasında eksik bilgi, yanlış algı, sığ bakış açısı gibi çeşitli faktörlerin rol oynaması mümkündür. Nursî'ye göre böyle bir anlayışın olmasında derinlikten yoksun bakış açısı ve Kur'ân'ın hedeflediği genel ilkelerin kimi durumlarda cüzî ve sıradan hadiselerde saklı olabileceğinin göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin; Yusûf Suresinde bahsedildiği üzere Hz. Yusûf, kıtlık yıllarında Mısır'a buğday almaya gelen üvey kardeşleri arasında yer alan öz kardeşinin kendi yanında kalmasını sağlamak için hazırlattığı plandan ana hatlarıyla bahsedildikten hemen sonra *وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ* /Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır."⁵⁷ ifadesinin yer almasını münasebet açısından zayıf bulanlara karşı Nursî, lokal bir hadiseden Kur'ân'ın genel bir ilkesinin verilmek istendiğini belirterek ilgili ayetin cümleleri arasında -zannedildiğinin aksine- önemli münasebet inceliklerinin olduğunu şu sözleriyle açıklamaktadır.

Herbiri birer küçük Kur'ân olan çoğu uzun ve orta uzunluktaki surelerin yanında Kur'ân'ın birçok sayfa ve makamında yalnız iki-üç maksad değil, belki Kur'ân mahiyeti, hem bir kitab-ı zikir ve iman ve fikir, hem bir kitab-ı şeriat ve hikmet ve irşad gibi, çok kitablara ve ayrı ayrı dersleri içererek rububiyet-i İlahiyenin her şeyi kuşattığını ve haşmetli tecelliyatını ifade etmek cihetiyle, büyük kâinat kitabının bir nevi kıraatı olan Kur'ân, elbette her makamda, hattâ bazan aynı sayfada yer alan birçok maksadı takiben marifetullahtan ve tevhidin mertebelerinden ve imanın hakikatlerinden ders verdiği haysiyetiyle, diğer bir makamda, meselâ zahiren zaîf bir münâsebetle, başka bir ders açar ve o zaîf münâsebetle çok kuvvetli münâsebetler iltihak eder. Böylece söz konusu makama son derece güzel bir şekilde uyum göstererek onun belâğattaki mertebesini yükseltir.⁵⁸

Nursî, birbirinden bağımsız zannedilen ayetlerin, aslında gökyüzündeki yıldızlar gibi çeşitli boyutlarda birbirleriyle irtibatlı olduğunu belirterek her ayetin esasında bütün ayetlerle münasebetinin olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu hususta İhlas Suresini örnek veren Nursî, suredeki her ayetin delil/sonuç ya da sonuç/delil gibi çeşitli boyutlarda, birbiriyle irtibatlı olduğunu belirtmektedir. Nursî'nin "Permütasyon prensibi/saymanın temel prensibi" çerçevesinden yaptığı değerlendirmeye göre İhlas Suresinin üçü müspet üçü de menfi olan 6 cümlesi, bir açıdan netice diğer bir açıdan delil olmak suretiyle toplamda ihlas Suresinde "otuz İhlâs Suresi kadar muntazam, birbirini ispat eden delillerden oluşan sureler vardır."⁵⁹ İhlâs Suresindeki cümlelerin birbirlerine delil ve netice olmalarına iliş-

kin birer örnek vermekle iktifa edeceğiz.

1. İhlâs Suresindeki cümlelerin birbirilerine delil olması:

De ki O Allah'tır. Çünkü O birdir. Çünkü O Samed'tir. Çünkü O doğurmamıştır. Çünkü O doğmamıştır. Çünkü O'nun hiçbir dengi yoktur.

Yukarıdaki örnekte yer alan altı cümlede; ilk cümle hariç kalan diğer beş cümle her birisi, bir önceki cümlelerin gerekçesi durumundadır.

2. İhlâs Suresindeki cümlelerin birbirilerine netice olması:

*O Allah'tır. Öyleyse O birdir. Öyleyse O Samed'tir. Öyleyse O doğurmamıştır. Öyleyse O doğmamıştır. Öyleyse O'nun hiçbir dengi yoktur.*⁶⁰

Bu örnekte ise her cümle, bir önceki cümlelerin sonucu olarak gösterilmektedir. Nursî'nin kurmaya çalıştığı dizilimde, cümlelerin yeri değiştirilerek; aynı cümlelerin hem gerekçe hem de sonuç cümlesi olması sağlanmaktadır. Başka bir ifadeyle ilk cümle dışında kalan her cümle bir önceki cümlelerin ya gerekçesi ya da sonucudur. Dolayısıyla İhlâs Suresinin altı cümlesinin yerleri değiştirilerek otuz farklı İhlâs Suresi elde edilebilir. Esasen İhlâs Suresinin müspet ve menfî ifade eden üçer cümlelerinden oluşturulan farklı iki kategoride altı cümlelerin permütasyonlarının toplamı $720+720= 1440$ 'tır. Zira matematikte n elemanlı bir kümeden seçilen r elemanlı permütasyonların toplamı ($n \geq r$ olmak şartıyla) aşağıdaki formülle ifade edilir.⁶¹

$$P(n, r) = \binom{n}{n-r} = \frac{n!}{(n-r)!}$$

Tenâsübü'l-Kur'an ile ilgili ulaşabildiğimiz eserlerde bu perspektiften; surelerdeki cümleler arasında "permütasyon prensibi" çerçevesinde böylesi bir analizi tespit edemedik. Dolayısıyla Nursî'nin surelerdeki öğeler arasında bu türden bir ilişkiyi, Kur'an'ın nazmındaki i'câzı çerçevesinde, ortaya koymaya çalışması bu husustaki özgünlüğüne yormak mümkündür.

Diğer taraftan bazı müfessirler tarafından ayetler ya da ayet grupları arasındaki insicamı kıran unsurlardan biri olarak, aynı ayet ya da ayetler için farklı sebep-i nüzûllerin rivayet edilmesi gösterilmektedir. Esasen Nursî, nüzûl sebeplerinin muhtelif olmasına rağmen, bir tek nüzûl sebebine binaen nâzil olmuş gibi Kur'an'ın mükemmel bir uyuma sahip olmasını i'câzının niteliklerinden saydığını yukarıda ifade etmiştik. Fakat burada müfessirlerin dikkat çektikleri, daha çok hakikati olmayan sebep-i nüzûl rivayetleridir. Zira sahih olan nüzûl sebepleri Kur'an'ın sure ve ayetlerindeki münasebetin bilinmesine önemli ölçüde katkı sunduğu inkâr edilemez. Kaldı ki Tenâsübü'l-Kur'an ile nüzûl sebebi ilminin birbirleriyle yakın irtibatlı oldukları Kur'an ilimleri alanında eserleri bulunan önemli isimler tarafından da zikredilmektedir.⁶² Buna karşın gerçeğe dayanmayan ve

ayetlerin bağlamları ile örtüşmeyen sebab-i nüzûl rivayetlerinin, ayetlerdeki ya da ayetler arasındaki insicamı zedelediği de yadsınamaz. Nitekim modern dönem müfessirlerin sembol isimlerinden kabul edilen Muhammed Abduh ve Reşit Rıza da bu çerçevede bazı görüşler beyan etmektedirler. Reşit Rıza'ya göre her ayet hatta her ayetin bir cümlesi için değişik nüzûl sebeplerinin rivayet edilmesi, ayetlerdeki uyumu bozduğu gibi Kur'an'ı da dağınık göstermektedir.⁶³ Aynı şekilde Reşit Rıza'nın hocası Muhammed Abdullah da ayetlerdeki insicamı bozan sebab-i nüzûl rivayetleri reddettiği görülmektedir. Örneğin; *"İlâhınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, rahmândır, rahîmdir."*⁶⁴ ayetiyle ilgili sebab-i nüzûl olarak ifade edilen "bize Rabbini anlat" ya da "bize Rabbini nitele" rivayetlerinin doğru olmadığını ileri süren Abduh bu mevzuda şunları söylemektedir:

...Çünkü böyle bir soruyu, ancak Yüce Allah'ın sıfatlarıyla ilgili hiçbir şey bilmeyen ya da bununla ilgili soru sorulan kişinin bu sıfatları ne kadar bildiğini bilmek isteyen biri sormuş olabilir. Kaldı ki bu soruya inanılması gereken tenzihî ve sübutî sıfatların hepsi zikredilerek cevap verilmesi gerekir. Hâlbuki ayette sadece Allah'ın birliği ve rahmeti zikredilmiştir. Allah'ın ilim, hikmet, irade ve kudretinden bahsedilmemiştir.⁶⁵

Söz konusu örnekten anlaşılacağı üzere Abduh için nüzûl sebebine ilişkin rivayetlerin sıhhat derecesinin tespit edilmesinde ayetler arasındaki insicam, önemli bir kriter konumundadır. Esasen bunlar önemli değerlendirmeler olmakla birlikte, nüzûl sebeplerinin sıhhat düzeyinin belirlenmesinde yeterli argümanlar değildir. Zira yukarıda da değinildiği gibi ayetler, ayet grupları ya da sureler arasındaki insicamın fark edilmemesi, eksik bilgi, sıg bakış açısı ya da doğrudan art niyet gibi farklı bir nedenin sonucu olabilir. Örneğin söz konusu insicamın idrak edilmesinde bazen bütüncül bir bakış açısının önemli bir katkısının olacağı unutulmamalıdır. Dolayısıyla parçacı bir yaklaşımla ayetlerde uyumunun olmadığını zannedilmesi, gerçeği yansıtmama ihtimali yüksektir. Nitekim Kur'an sureleri arasında insicamın olmadığını ileri süren bazı oryantalistlere karşı çıkan son dönem İslam âlimlerinden önemli bir isim olan Abdullah Draz'a (ö.1377/1958) göre bu husustaki problemin aslı parçacı bakış açısından kaynaklanmaktadır. Bu mevzuda tablo örneğini veren Draz, şunları ifade etmektedir:

Bir tablonun güzelliğini görebilmek için, insanın bakışlarını zorunlu olarak ayrı cinsten renklerin bir arada bulunduğu ve hatta bütün ile uyumsuzluk arz ettiği küçücük bir noktada toplamaması lazımdır; aksine biraz geri çekilerek görüş sahasını genişletmesi ve tabloyu bir bütün olarak gözden geçirmesi gerekir. Ancak bu takdirde tabloyu teşkil eden unsurlar arasındaki simetriyi ve terkipteki armoniyi görmesi mümkün olabilir. İşte Kur'an-ı Kerim hakkında isabetli bir hüküm verebilmek için de o'nun her Suresini bu anlayış çerçevesinde değerlendirmek icap eder.⁶⁶

Surelerin insicamı hakkında Draz'ın yaptığı değerlendirmelere yakından ba-

kıldığında Kur'ân'daki tenasübün fark edilmesi hususunda Nursî'ye yakın bir anlayışı benimsediği söylenebilir. Zira yukarıda; ayetlerdeki insicam ile ilgili olsa da sonuç olarak Nursî'nin da Kur'ân'daki münasebetin idrak edilmesinde bütüncül bakış açısına vurgu yaptığı anlaşılmaktadır.

Özetle; Kur'ân'daki insicamın idrak edilmesinde hem Draz'ın hem de Nursî'nin üzerinde durdukları hususların benzeri göz ardı edilerek; sathi bir bakış açısıyla, Abduh'un ileri sürdüğü gibi; ayetler arasındaki insicamı bozduğu ileri sürülerek nüzûl sebebi rivayetlerinin sıhhat derecelerinin belirlenmesi güçtür.

Sonuç

Tenâsübü'l-Kur'ân meselesini, Nisâburî'den önce bir ilim olarak ortaya koyan herhangi bir isim bilinmese de ondan sonra; özellikle Râzî ile beraber birçok müfessirin bu konuya ilgi duyduklarını söylemek mümkündür.

Kur'ân'ın ayet ve surelerindeki münasebet, önemli tefsir kitapları dışında "tenâsübü'l-Kur'ân" ve "i'câzü'l-Kur'ân" ile ilgili çalışmalarda Kur'ân'ın mühim bir i'câz vechi olarak görülmektedir.

Eserlerinde i'câz meselesini yoğun bir şekilde işleyen Nursî'nin, Kur'ân'ın telif şekline de dikkatleri çekerek, ayet ve sureler arasındaki münasebeti, önemli bir i'câz vechi olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Sureler arasındaki tenasüb hususunda Nursî'nin mana endeksli bir analizden çok ebced tertibi üzerinden çeşitli sayısal denklikler kurmaya çalışması ve bunları Kur'ân'ın i'câzıyla ilişkilendirmesi bu alandaki farklı perspektifini yansıtmaktadır.

Kur'ân'daki tenasüb mevzusunda Nursî'nin asıl ayırıcı yönünün ayetlerdeki ifadeler bağlamında yaptığı analizlerde saklı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira Nursî'nin ayetlerdeki her ögenin aynı hedefi göstermesi çerçevesinde ögeler arasında kurmaya çalıştığı çok boyutlu münasebetin benzerine başka kaynaklarda sıkça rastlamak mümkün değildir.

Nursî, Kur'ân'daki münasebetin idrak edilmesinin derinlikli bir analizi gerektirdiğini düşünmektedir. Onun Kur'ân'daki bazı ayetler arasında ilk bakışta fark edilmeyen münasebet kanallarını, İhlas Suresinde olduğu gibi çeşitli örnek ve sayısal değerler üzerinden kapsamlı ve derinlikli bir şekilde izah etmeye çalışması, bu mevzudaki özgün tarafını yansıtmaktadır.

Kısacası, Kur'ân'daki tenasüb meselesi Risale-i Nur'da, farklı bir üslup ve orijinal bir metodoloji ile Kur'ân'ın önemli i'câz vecihlerinden biri olarak ortaya konulduğu söylenebilir.

Dipnotlar

- 1 Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı. (e-posta: salmazzem.m@gmail.com)
- 2 Bediüzzaman Said Nursî, *Mektubat*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2000, 419.
- 3 Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2002, 52-54.
- 4 Muhammed Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî, *Mu'cemü't-Ta'rifât*, (Thk.: Muhammed Sıddîk el-Minşâvî), Dâru'l-Fezîle, Kahire, ts., 30.
- 5 Nursî, *İşaratü'l-İ'caz*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 1999, 201.
- 6 Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 1998, 98.
- 7 Nursî, *Sözler*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2002, 386.
- 8 Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, (thk.: Abdus-selam Muhammed Harûn), Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1979, C. V, s. 423-424; Muhammed Murteza el-Hüseynî ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kamûs*, (thk.: Abdülâlim et-Tehâvî), Metbaatu Hükümeti'l-Kuveyt, Kuvet, 1987, IV, 260-265 (n-s-b mad.); İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru'l-Maarif, Kahire, ts., VI, 4405-4406 (n-s-b mad.); Mecduddîn Muhammed b. Yakûb el-Firuzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Müessesetu'r-Risale, Beyrût, 2005, 137 (n-s-b mad.)
- 9 Bedreddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk.: Cemal Hamdi ez-Zehbî ve İbrhaim Abdullah el-Kurîdî), Dâru'l-Marife, Beyrût, 1990, I, 131; Celâleddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk.: Şuayb Arnâvûd), Müessesetu'r-Risale, Beyrût, 2008, 631.
- 10 Burhaneddîn Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer el-Bika'î, *Nazmu'd-Durer fî Tenâsubi'l-Âyâtî ve's-Suver*, Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, Kahire, ts, I, 5-6.
- 11 Mustafa Müslim, *Mebâhis fî Tefsîri'l-mevdu'î*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 2000, 58.
- 12 Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 130-131; Ahmed b. İbrahim b. ez-Zubeyr es-Sekâfî, *el-Burhân fî Tenâsubi Suveri'l-Kur'ân*, (thk.: Sâid b. Cum'a el-Fellâhî), Dâru İbnu'l-Cevzî, y.y., 2007, (giriş bölümü) 65-66; Celâleddîn Abdurrahman Ebû Bekr es-Suyûtî, *Mu'teraku'l-Akran fî İ'câzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1988, I, 43.
- 13 Fahreddin b. Diyau'd-Dîn Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Fikr, Lubnan, 1981, VII, 139; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 132; Sekâfî, *a.g.e.*, 66; Suyûtî, *Mu'teraku'l-Akran*, I, 43.
- 14 Nursî, *Muhakemat*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2006, 81.
- 15 Örneğin; Bika'î, Ali İmran, 3/121; Nisa, 4/127, 176. âyetlerinde geçen bazı ifadelerdeki tenasübü anlamak için aylarca düşündüğünü belirtmektedir. Bkz.: Bika'î, *a.g.e.*, I, 14-15.
- 16 Subhî Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1977, 151-152.
- 17 Sekâfî, *a.g.e.*, 65.
- 18 Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi'li Ahkami'l-Kur'ân*, (thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî), Müessesetu'r-Risale, Beyrût, 2006, I, 119; Muhammed Abduh ve Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm el-Meşhur bi'l-Tefsîri'l-Menâr*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beirut, Lübnan, 2005, VIII, 288.
- 19 Suyûtî, *Mu'teraku'l-Akran*, 43; Mustafa Sadık er-Rafîî, *İ'câzu'l-Kur'ân ve'l-Belâğaru'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrût, 1973, 243-245.
- 20 İbn Zubeyr, *a.g.e.*, 71.
- 21 Nursî, *Mektubat*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2002, 541.
- 22 Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, I, 159-160.
- 23 Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, V, 234; Merâğî, *a.g.e.*, II-5, 102-103.
- 24 Draz, Draz, Muhammed Abdullah, *Kur'ân'a Giriş*, (Çev.: Salih Akdemir), Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2000, 87.
- 25 Nursî, *Sözler*, 441; benzer ifadeler için bkz: Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, 129-130.
- 26 Nursî bu hususu şu sözleriyle ifade etmektedir: «Evet, görüyoruz ki: Meselâ bir sineğin, bir insanın a'zâları ve cihazatı, hattâ cesedinin hüceyratı ve kanındaki kırmızı ve beyaz kürecikleri o derece hassas bir mizan ve ince bir ölçü ile yerleştirilmiş ve o derece birbirine münasib ve uygun ve cesedin sair a'zâlarında öyle muntazam bir tenasüb var ki; nihâyetsiz bir ilme mâlik olmayan, o vaziyeti onlara vermesi hiçbir cihette imkânî yok. İşte aynen bütün zihayat ve enva'ı mahlukat, zerrattan tâ manzume-i şemsiyedeki seyyarata kadar; öyle tam bir müvazene ve zerre

kadar şaşırılmaz bir düzgün ölçü hükmetmesi, ihatalı bir ilme kat'î delalet ve parlak şahadet eder. Demek ilmin her delili, Zât-ı Alîm'in mevcudiyetine dahi delildir. Nursî, Nürsî, *Şualar*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2002, 585

27 Faruk Tuncer, *Kur'an Bütünlüğü Açısından Surelerin Baş Tarafı İle Sonu Arasındaki Münasebet*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), İstanbul, 2000, 16.

28 Cârullah Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaiki Gavami-zi 'l-Tenzil ve 'Uyûni 'l-Ekâvil fi Vucûhi 'l-Te'vil*, (Thk.: Adil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avviz), Mektebetu'l-Ubeykan, Riyad, 1998, IV, 254; Râzî, *a.g.e.*, XXIII, 129; Bikaî, *a.g.e.*, XIII, 198-199; Ahmet Mustafa el-Merâğî, *Tefsiru 'l-Merağî*, Mektebe ve Metbaatu Mustafa Elbanî, Mısır, 1946, XVIII, 63; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Dâru 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, Beyrût, 1981, II, 322.

29 Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 134; Suyûtî, *Tenâsuku'd-Durar fi Tenâsubu's-Suver*, (thk.: Abdulkadir Ahmed Atta), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1986, 68.

30 Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 134-135.

31 Suyûtî, *İtkan*, I, 137-139; Muhammed Abdulazîm ez-Zurkânî, *Menâhilu 'l-İrfân fi Ulûmi 'l-Kur'an*, (thk.: Ahmed b. Ali), Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2001, I, 297-300; Adnan Muhammed Zerkûr, *Ulûmi 'l-Kur'an*, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrût, 1981, 107-108.

32 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, 1993, 84-85.

33 Örneğin; sûrelerin tertibinin icthadî olduğunu belirten Zerkeşî, ardışık sûrelerden olan Fatiha sûresinin son âyetleriyle Bakara sûresinin ilk âyetleri arasında çeşitli ilişki türlerini kursmaktadır. Ne var ki Zerkeşî, aynı eserin başka yerinde sûrelerin tertibinin tevkifliliğini de savunmakta, hatta sûrelerdeki tenasübü de söz konusu bu görüşüne yönelik kanıtlardan biri olarak sunmaktadır. İlgili yerler için bkz.: Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 134, 258, 360.

34 Suyûtî, *Mu'teraku 'l-Akran*, 43.

35 Rızâ, *Tefsiru 'l-Menâr*, VIII, 288.

36 Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 136-137; Suyûtî, *Mu'teraku 'l-Akran*, 45

37 Nursî, *Sözler*, 390-391; benzer ifadeler için bkz.: Nursî, *İşârâtü 'l-İ'câz*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 1999, 45-46.

38 Nursî, *Muhakemat*, 80.

39 Nursî, *İşârâtü 'l-İ'câz*, 45.

40 Nürsî, *Kastamonu Lahikası*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2002, 305.

41 İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI, 4469 (n-z-m md.).

42 Şerîf el-Curcânî, *Mu'cemü 'l-Ta'rîfât*, 203.

43 Mustafa Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği*, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2002, 169.

44 Nasrullah Hacimüftüoğlu, "Abdulkâhir el-Curcânî", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 247.

45 Abdülkâhir el-Curcânî, *Delâilu 'l-İ'câz fi İlmi 'l-Me'ânî*, (Neşr.: Muhammed Abduh-Muhammed Reşîd Rızâ), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, 40-41; bu hususta detaylı bilgi için bkz.: Mehmet Salmazzem, *Modern Dönem Tefsirlerde Kur'an İ'câzı (Menâr Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, 38-39.

46 İlgili âyetlerin meâlî sırasıyla şöyledir:

"Öyle ise siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin! Bkz.: Bakara, 2/152

Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar. Bkz.: Bakara, 2/186

Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendinedir. Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! Sen bizim mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et! Bkz.: Bakara, 2/286.

47 Seyyid Kutub, *et-Tasviru 'l-Fennî*, Dâru's-Şurûk, Kahire, 1968, 87-88.

48 Nursî, *İşârâtü 'l-İ'câz*, 26.

49 Nürsî, *Mesnevî-i Nuriye*, 129-130.

50 Fatiha, 1/7.

- 51 Nürsî, *İşârâtü'l-İ'câz*, 34.
- 52 Nursî, *İşaratü'l-İ'câz*, 54-55.
- 53 Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2007, 50.
- 54 Zurkânî, *a.g.e.*, II, 292.
- 55 Şevkânî, *a.g.e.*, 28; 254-255; 388.
- 56 Detaylı bilgi için bkz.: Muhammed Fukaha', *el-Munasebat fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, el-Elûke, y.y., ts., 22-25.
- 57 Yusûf, 12/76.
- 58 Nürsî, *Şualar*, 253.
- 59 Nursî, *Sözler*, 392; a.y.; *Rumuzat-ı Semaniye*, 188.
- 60 Detaylı bilgi için bkz.: Nursî, *Sözler*, 392, 393.
- 61 Erişim: [<https://tr.wikipedia.org/wiki/Perm%C3%BCtasyon>], Erişim Tarihi: 20 Ocak 2016.
- 62 Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 25-26; Subhi Salih, *a.g.e.*, 149.
- 63 Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, II, 10.
- 64 Bakara, 2/163.
- 65 Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, II, 45-46.
- 66 Draz, *Kur'ân'a Giriş*, 85-86.